

- 4 Shukirovna K. A. *Linguoculturology: research and positions* //German International Journal of Modern Science/Deutsche Internationale Zeitschrift für Zeitgenössische Wissenschaft. – 2024. – №. 74.
- 5 Kenzhebekova Zh.A. *Culture of speech and language ethics* //training in innovative technologies. – 2018. – №. 3. - pp. 53-56.
- 6 Kydyrshaev A. S. *Analysis of supporting questions and pre-target systematization related to speech.* - 2010.
- 7 Mukanov M.M. *Age and pedagogical psychology.* - Almaty, 1982.-246 P.
- 8 Klychniyazova G., Dauletbekova zh. *pedagogical strategies for the development of speech culture of students* //”Vestnik NAN RK”. – 2024. - Vol. 409. -№. 3. - pp. 148-160.
- 9 Shein S.A. *dialogue as Osnova pedagogical community* //questions of psychology. – 1991. - VOL. 1. - PP. 44-52.
- 10 Aksyonova V. V. *Виды речевого общения* 2000.
- 11 Salomatov K.I. *Dr. Practice on the method of training foreign languages.* – 1985.12 Sabyrov T. S. *improving the didactic training of future teachers.* - Almaty, 1999. - 153 P.
- 12 Manaenkova M. P. *Speech competence as the basis of cultural personality* //Teacher of high school: traditions, problems, perspectives. - 2019. - S. 100-105.
- 13 Koyanbayev Zh.B., Koyanbayev R.M. *Pedagogy of cooperation in the context of the reconstruction of a general education secondary school.* – 2004.
- 14 Vygotsky L.S. *Psychological research. «I'm sorry» he said. Problems of psychological development of a child".* – M.:APN, 1996. -51 P.
- 15 Beisenbayev A.A., Krolivetsky E.N. *Concept of regulation of innovative processes of interregional markets* //Bulletin of Chuvash University. – 2012. – №. 1. - pp. 355-359.
- 16 Dauletova A.B. *Youth slang and speech culture.* - Science, research, education: development trends: XXIII international scientific practice. conf. materials= Science, research, education: development trends: the materials of the XXIII international scientific and practical conf.= Science, research, education: trends development: mat. XXIII international. nauch.- practice. conf.(Uralsk, April 14, 2023)/zkatu im. Zhangir Khana / / Science and Education= Science and Education= Science and education.-2023. - No. 2 (71): appendix No. 1, 2023.
- 17 Pyasova N., Abildaeva A. *Culture of speech: anthropolinguistic analysis* //Vestnik kaznpu named after Abaya, series «Philological science». - 2020. - Vol.2. -№. 2 (72). – Pp. 63-76.

МРНТИ 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.84.4.036>

A.C.Амирова,¹ Р.К.Измагамбетова,^{1*} Д.Р.Жарикбаева²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ: БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ САПАНЫ АРТТЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ

Аңдатпа

Қоғам мен ғылымда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті оқушылардың жеке басын қалыптастыру саласындағы заманауи білім беру саясатын өзектендіреді. Бұл жағдайда бастауыш мектеп оқушылардың өзіндік іс-әрекеті мен жеке жауапкершілігінің білімі, дағдылары мен тәжірибесінің тұтас жүйесін қамтамасыз етеді. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын қалыптастыру мәселесі қарастырылады.

Бұл зерттеудің мақсаты бастауыш мектеп жасындағы балалар арасындағы өзін-өзі бағалау мен оқу үлгерімі арасындағы байланысты зерттеу болды. Зерттеу әдістемесі мен әдістері. Зерттеудің негізінде жүйелік, жеке, құндылық-әдістемелік және белсенділік тәсілдері жатыр. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалау түрлерін және ұмтылыс деңгейін зерттеу кіреді. Зерттеуге 107 оқушы қатысты. Анықтау кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауының қалыптасу деңгейіне диагностика жүргізілді. Оқу кезеңінде когнитивті, бағалау және мінез-құлық компоненттерін жақсарту үшін бірқатар педагогикалық жағдайлар жүзеге асырылды. Авторлар нәтижесінде келесі ұғымдарды анықтайды: өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бағалау түрлері, бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауы, ұмтылыс деңгейі, бағалау критерийлері. Бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауының қалыптасу деңгейін диагностикалау бағдарламасы ұсынылған. Бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауының көрсеткіштері (когнитивті, бағалау, мінез-құлық) және қалыптасу деңгейлері (төмен, жоғары) анықталды. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалау деңгейін арттыру үшін педагогикалық жағдайларды (бастауыш сынып оқушыларын өзін-өзі тану процесіне қосу;

рефлексивті қызметке біртіндеп тарту; олардың критериалды бағалауды қалыптастыруға қатысуы) жүзеге асыру бойынша эксперименттік жұмыстың нәтижелері келтірілген. Алғаш рет бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын арттыруға ықпал ететін педагогикалық жағдайлар ұсынылды.

Түйін сөздер: бастауыш мектеп жасындағы балалар, білім беру қызметі, өзін-өзі бағалау, қарым-қатынас, педагогикалық жағдайлар.

Амирова А.С.,¹ Измагамбетова Р.К.,^{1*} Жарикбаева Д.Р.²

¹Казакский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казакстан

²Казакский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казакстан

СИСТЕМА КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ: ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Происходящие социально-экономические изменения в обществе и науке актуализируют современную образовательную политику в области формирования личности учащихся, способных к саморазвитию и самореализации. В этих условиях начальная школа обеспечивает целостную систему знаний, навыков и опыта самостоятельной деятельности и личной ответственности учащихся. В статье рассматривается проблема формирования самооценки младших школьников.

Целью этого исследования было изучение взаимосвязи между самооценкой и успеваемостью среди детей младшего школьного возраста. Методология и методы исследования. В основе исследования лежат системный, личностный, ценностно-методологический и деятельностный подходы. Статья включает изучение типов самооценки младших школьников и уровня стремления. В исследовании приняли участие 107 школьников. На констатирующем этапе проводилась диагностика уровня сформированности самооценки младших школьников. На обучающем этапе был реализован ряд педагогических условий для улучшения когнитивного, оценочного и поведенческого компонентов. Результаты Авторы определяют следующие понятия: самооценка, виды самооценки, самооценка младших школьников, уровень стремления, критерии оценки. Представлена программа диагностики уровня сформированности самооценки младших школьников. Определены показатели (когнитивные, оценочные, поведенческие) и уровни сформированности самооценки младших школьников (низкий, адекватный, завышенный). В статье представлены результаты экспериментальной работы по реализации педагогических условий (включение младших школьников в процесс самопознания; постепенное вовлечение в рефлексивную деятельность; их участие в формировании критериальной оценки) для повышения уровня самооценки младших школьников. Научная новизна. Впервые представлены педагогические условия, способствующие повышению самооценки младших школьников.

Ключевые слова: дети младшего школьного возраста, образовательная деятельность, самооценка, отношения, педагогические условия.

Amirova A.,¹ Izmagambetova R.,^{1*} Zharikbaeva D.²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE CRITERIA-BASED ASSESSMENT SYSTEM: A TOOL FOR IMPROVING THE QUALITY OF PRIMARY EDUCATION.

Abstract

The ongoing socio-economic changes in society and science actualize modern educational policy in the field of formation of students' personality, capable of self-development and self-realization. Under these conditions, elementary school provides a holistic system of knowledge, skills and experience of independent activity and personal responsibility of students. The article deals with the problem of formation of self-esteem of junior schoolchildren.

The purpose of this study was to examine the relationship between self-esteem and academic performance among elementary school children. Methodology and methods of the study. The research is based on systemic, personal, value-methodological and activity approaches. The article includes the study of junior schoolchildren's self-esteem types and aspiration level. 107 schoolchildren took part in the study. At the establishing stage the diagnostics of the level of formation of self-esteem of junior schoolchildren was carried out. At the instructional stage, a number of pedagogical conditions were implemented to improve cognitive, evaluative and behavioral components. Results The authors define

the following concepts: self-esteem, types of self-esteem, self-esteem of junior schoolchildren, level of aspiration, evaluation criteria. The program of diagnostics of the level of formation of self-esteem of junior schoolchildren is presented. The indicators (cognitive, evaluative, behavioral) and levels of formation of self-esteem of junior schoolchildren (low, adequate, overestimated) are defined. The article presents the results of experimental work on the implementation of pedagogical conditions (inclusion of junior schoolchildren in the process of self-knowledge; gradual involvement in reflexive activity; their participation in the formation of criterion evaluation) to increase the level of self-esteem of junior schoolchildren. Scientific novelty. For the first time the pedagogical conditions contributing to the increase of self-esteem of junior schoolchildren are presented. Practical significance.

Key words: primary school children, educational activity, self-esteem, attitudes, pedagogical conditions.

Кіріспе. Қоғамда, ғылымда және білім беруде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер бастауыш сынып оқушыларының тұлға ретінде қалыптастырудағы білім берудің жаңа көзқарасын анықтай отырып, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті оқушылардың жеке басын қалыптастыру саласындағы заманауи білім беру саясатын өзектендіреді. Бұл жағдайда бастауыш мектеп оқушылардың өзіндік іс-әрекеті мен жеке жауапкершілігінің білімі, білігі мен тәжірибесінің тұтас жүйесін қамтамасыз етеді. Бұл ұстанымның негізінде студенттердің өзін-өзі бағалауға негізделген оқу іс-әрекетіне субъективті қатынасы жатыр. Өзін-өзі бағалау, ол өзін, өзінің потенциалды және нақты қасиеттерін, жеке, интеллектуалдық сипаттамаларын, мінез ерекшеліктерін, басқа адамдармен қарым-қатынасын білу процесі ретінде түсініледі [1]. Бұл балалардың өзіне деген сенімділігін қалыптастыруға, олардың дамуының болашағын көруге және білім беру процесіне белсенді қатысуға әсер етеді. Оқу үлгерімі бастауыш сынып оқушысының өзін-өзі бағалауына ықпал етеді [2]. Сондықтан сабақты дұрыс ұйымдастыру және ынталандыру, сондай-ақ оған кішкентай оқушыларды белсенді тарту маңызды.

Тұлғаның өзін-өзі бағалауы оның қалыптасуының әр кезеңінде өзіндік ерекшеліктерге ие; дегенмен, бастауыш мектеп жасы өзін-өзі бағалаудың сезімтал кезеңі болып саналады. Дегенмен, әсіресе бастауыш мектеп жасындағы балалар бағытталған педагогикалық қолдауды және жеке даму мен өзін-өзі бағалауды ынталандыруды қажет ететінін атап өткен жөн [3]. Бастауыш сынып оқушысының өзін-өзі бағалауы баланың өзіндік белсенділігінің, оның интеллектуалды қабілеттерінің және қиындықтарды жеңу қабілетінің көрінісімен сипатталады [4]. Бұл білім алушының мінез-құлқында, оқу процесінде, сондай-ақ оның әлеуметтік бейімделуінде көрінеді. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауының педагогикалық ынталандыру процесін ұйымдастырудың теориялық және практикалық тәсілдерін қайта қарастыру қажет. Жеке мінез-құлықты және өзін-өзі реттеудің объективті көп өлшемді механизмдерінің болуы, оқушылардың адекватты өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға бағытталған тәжірибенің жетекші рөлі және бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын ынталандырудың педагогикалық жүйесінің теориялық негіздемесінің болмауы арасындағы қайшылық оның өзектілігін көрсетеді.

Өзін-өзі бағалаудың когнитивтік құрамдас бөлігі - бұл адамның өзін-өзі қабылдауға таныс жеке басының негізгі ерекшеліктерінің сипаттамасы [5]. Оған кез-келген атрибуттар, рөлдер, мәртебелер, жеке тұлғаның психологиялық сипаттамалары, оның иеліктерінің сипаттамасы, өмірлік мақсаттары және т. б. кіреді. Өзін-өзі сипаттау элементтерінің маңыздылығы, олардың иерархиясы ситуацияның әсерінен контекстке, адамның өмірлік тәжірибесіне байланысты өзгеруі мүмкін. Бағалаудың құрамдас бөлігі адамның жеке басының ерекшеліктерін баяндау мен сипаттаудан ғана емес, сонымен қатар бағалау сипаттамаларының және соған байланысты тәжірибелердің жиынтығынан тұрады [6-8]. Олар жасырын бағалау мәнін қамтиды, оның қайнар көзі басқа адамдардың оның қасиеттеріне реакциясын жеке тұлғаның субъективті түсінуі, сондай-ақ адамның оларды объективті қолданыстағы стандарттар аясында және өмір бойы үйренген жалпы мәдени, топтық немесе жеке құндылық тұжырымдамалары арқылы қабылдауы болып табылады. Мінез-құлық құрамдас бөлігі - бұл мүмкін болатын салдардан қорқу саласынан өзгертілген немесе тыйылған адамның мінез-құлқының

тікелей көрінісі. Қатынас белгілі бір объектімен байланысты эмоционалды сырланған сенім ретінде сипатталады.

Формативті эксперименттен кейін сыналатын топтар арасында айырмашылықтар бар-жоғын қарастыру үшін біз екі гипотезаны тұжырымдаймыз: H_0 -сыналушылар формативті эксперименттен кейін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейлерінде ерекшеленбейді; H_1 -сыналушылар формативті эксперименттен кейін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейлерінде айырмашылықтары бар.

Эксперименттік топта өзін-өзі бағалауды қалыптастыру деңгейлерінің өзгеруі бар-жоғын анықтау үшін екі гипотезаны тұжырымдаймыз: H_0 – эксперименталды топтың субъектілерінің формативті эксперименттен кейін өзін-өзі бағалауды қалыптастыру деңгейлерінде айырмашылықтар жоқ; H_1 – эксперименталды топтың сыналушылары формативті экспериментінен кейін өзін-өзі бағалауды қалыптастыру деңгейлерінде айырмашылықтар бар.

Бұл зерттеудің мақсаты бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауы мен оқу үлгерімі арасындағы байланысты зерттеу. Мақаланың негізгі мақсаттары:

- өзін-өзі бағалаудың қалыптасу ерекшеліктеріне теориялық талдау жүргізу;
- өзін-өзі бағалау компоненттерінің деңгейін көтеруге ықпал ететін педагогикалық шарттарды тексеру;
- бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу.

«Мен-тұжырымдаманың» қатынастар жиынтығы ретіндегі ерекшелігі - бұл жағдайда объект тасымалдаушының өзі болып табылады. Өзін-өзі бағыттау арқасында өз бейнесіне байланысты барлық эмоциялар мен бағалаулар мықты және тұрақты. О.В.Буренкова мен А.А.Подтуркин өзін-өзі бағалаудың үш негізгі түрін атап көрсетті: адекватты, төмендетілген және артық бағаланған [8]. Д. Колубинский және т.б. пікірінше, жоғары және төмен өзін-өзі бағалау норма емес, бірақ егер оларды бір-бірімен салыстыратын болсақ, өзін-өзі бағалауы төмен бастауыш сынып жастағы оқушылар адекватты және өзін-өзі бағалауы жоғары құрдастарымен салыстырғанда өздерін нашар көреді [9].

«Өзін-өзі бағалау» ұғымының мәнін анықтап, оны бастауыш мектептің білім беру процесінде арттыру үшін шарттарды анықтайық. Философиялық сөздікте «өзін-өзі бағалау» ұғымы өзін-өзі танумен байланысты және «адамның өзінен және объективті әлемнен оқшаулануы, өзінің әлемге, өзін тұлға ретінде, өзінің іс-әрекеттері, ойлары мен сезімдері қатынасын түсіну және бағалау» ретінде тұжырымдалады [10, 11]. Психологиялық контексте өзін-өзі бағалау салыстырмалы түрде тұрақты, азды-көпті саналы «Мен-тұжырымдамасымен» анықталады, ол адамның өзі туралы бірегей идеялар жүйесі ретінде бастан кешіріледі, оның негізінде ол басқа адамдармен қарым-қатынас орнатады және өзіне қатысты етеді [4, 5]. Педагогикалық аспектіде бұл категория адамның өзін қоғамның мүшесі ретінде, оның сыртқы әлеммен, басқа адамдармен қарым-қатынасын, өзінің іс-әрекеті, ойлары мен сезімдерін, сондай-ақ жеке қасиеттерінің алуан түрлілігін түсінуі ретінде анықталады [6, 7]. Біздің зерттеуіміз үшін адамның өзіне деген көзқарасын «Мен-тұжырымдама» құрылымындағы өзін-өзі бағалауды анықтау және оған үш компонентті қосу маңызды [9].

Э.Меланд және басқалар [12], Х. Яратан және Р. Юсесойлу [13] сияқты зерттеушілердің танымдық іс-әрекеттегі өзін-өзі бағалаудың рөлін зерттеу бастауыш сынып оқушысы өзінің интеллектуалды қабілеттеріне ерекше мән беретінін көрсетті; бұл қабілеттерді басқалардың бағалауы әрқашан үлкен аландаушылық тудырады. Сондықтан, баланың өзін - өзі бағалауын арттыруға көмектесу үшін оған оқу қабілеттерін - нақты оқу міндеттерін көре білуге және оларды шешудің ең жақсы тәсілдерін табуға үйрету керек. А. Колучча және т.б. өзін-өзі бағалау көбінесе тек нәтижелерге негізделген деп есептеді; іс-әрекеттің толық процесі және жоспарлау мен болжаудың алдыңғы кезеңдері ол жерде қамтылмайды [14]. Бұл балаға кез-келген уақытта өз іс-әрекеттерін қадағалауға, оларды дұрыс бағалауға және жұмыстың әр кезеңіне, оның кез-келген аралық нәтижелеріне мұқият болуды үйрету керек дегенді білді-

реді. Бұл оқудағы жетістіктерге әсер етуді бәсеңдетпейді, бұл объективті түрде өзіне сенімді емес оқушылардың өзін-өзі бағалауы үшін жаңа негіз жасайды.

Манн-Уитни U-тест¹ - кез келген сапалы өлшенген белгі деңгейіндегі үлгілер арасындағы айырмашылықты бағалау үшін қолданылатын параметрлік емес статистикалық сынақ. Критерий мәні неғұрлым төмен болса, үлгілердегі параметр мәндерінің арасындағы айырмашылықтардың маңызды болу ықтималдығы соғұрлым жоғары болады. Уилкоксон T-тест² қайталанатын шаралардан алынған эксперименттік деректерді пайдалана отырып, екі жағдай арасындағы айырмашылықты бағалауға арналған. Уилкоксон сынағы айырмашылықтарды белгі мен бағытқа қарамастан абсолютті шама бойынша ең кішіден ең үлкенге қарай бөлуді талап етеді [15-17].

Ю.Ванг әдістемелік стратегиясында өзіндік концепцияның ерекшелігі оның жеке элементтерінің ерекшеліктерімен ғана емес, сонымен бірге олардың өзара қарым-қатынастарының сипатымен де анықталатынын алға тартады [18]. Сонымен қатар, «Ата-аналар мен балалардың бірлігі, өзін-өзі бағалау және академиялық жетістіктер: бастауыш сынып оқушылары арасындағы лонгитюдтық қатынастар» деп аталатын жұмыста авторлар өзіндік-тұжырымдаманың негізгі көрсеткіштері болып табылатын принципті ұстанымды алға тартады: өзін-өзі бағалау ерекшеліктері, субъективті бақылау деңгейі, өзін-өзі бағалау деңгейі, созылмалы ішкі жеке қақтығыстардың болуы немесе болмауы. К.М.Ким және т.б.[19] болашақ практикалық психологтардың кәсіби даярлық процесінде тұлғаның жағымды өзіндік концепциясының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеп, оның барысында зерттеушілер әрбір адамның өзін-өзі жүзеге асыру қабілеті бар екенін анықтады. «Төрт солтүстік Еуропа елдердің жасөспірімдеріндегі жалғыздық, психикалық әл-ауқат және өзін-өзі бағалау арасындағы қарым-қатынас» атты мақаласында Н.Лира және басқалар [20] өзін-өзі бағалауға екі факторлар тобы - сыртқы және ішкі әсер етеді деген тұжырым негіздеді. Сыртқыларға әлеуметтік орта, басқа адамдардың бағалары, жетістіктері мен сәтсіздіктері, әрекетсіздік, тұлғааралық қарым-қатынас ерекшеліктері жатады; ішкі – жеке психологиялық сапалар мен тұлғалық қасиеттер. Олардың ішінде қобалжу, қаталдық деңгейі, интроверсия, экстраверсия, құндылық бағдарлары, мінез акцентуациялары, темперамент бар.

Негізгі ережелер. Критериалды бағалау - бұл оқушылардың білім мазмұны мен мақсаттарына сай, оқу-танымдық күзиреттілігін қалыптастыруда нақты анықталған, ұжыммен қалыптастырылған, алдын-ала оқушылардың барлығына белгілі білім жетістіктерін бағалауға негізделген үдеріс. *Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты:* Мектепте оқыту сапасын жоғарлату. Мектеп оқушылардың білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру *Критериалды бағалаудың міндеттері:* Сабақтың әр бөліктеріндегі әр оқушының дайындық деңгейін анықтауға; Бағдарламаға сәйкес оқу мақсаттарын орындау қабілеті; Жеке оқушының даму жетістігін бақылауға; Оқушының білім алу барысындағы қателіктері мен олқылықтарын айқындауға; Әртүрлі жұмыс барысындағы алған өз бағасының әділдігіне көзін жеткізуге; Оқу бағдарламасының тиімділігін саралауға; Сабақ үдерісі мен білімнің меңгерілуі туралы оқушы мен мұғалім және ата-ана арасындағы кері байланысты қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Материалдар мен әдістер. Критериалды бағалау-бұл білім алушылардың оқу жетістіктерін нақты анықталған, ұжымдық түрде әзірленген, білім беру процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі, білім берудің мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу қабілетін қалыптастыруға ықпал ететін критерийлерді салыстыруға негізделген бағалау процесі. Критериалды бағалау өзін-өзі бағалаудың өзегі болып саналады, өйткені оқушының жеке басы мен жеке қасиеттері (жұмыс деңгейі, есте сақтау қабілеті, зейіні, қабылдауы) емес, тек студенттің жұмысы бағаланады. Екіншісі өте маңызды - студенттің жұмысы басқа студенттердің жұмысымен емес, тікелей стандартпен салыстырылады (үздік жұмыстың мысалы):

- критерий (бағалау критериалды негізде жүргізіледі, оқушылармен бірлесіп әзірленеді және әрбір оқушыға түсінікті);
- өзін-өзі бағалаудың басымдығы (оқушының өзін-өзі бағалауы мұғалімнің бағалауынан бұрын негізгі болуы керек);
- икемділік пен вариативтілік (бағалау оқытудың тиімділігін зерттеудің әртүрлі процедуралары мен әдістерін қолдануды, жеке және топтық, ұжымдық оқыту нәтижелерін зерттеуді көздейді);
- бақылау және бағалау процесінің табиғилығы (бағалау студенттерге қолайлы жағдайда, күйзеліс пен алаңдаушылық туғызбай жүргізіледі).

Критериалды бағалау үшін жиынтық және формативті бағалау қолданылады. Өзін-өзі бағалауды қалыптастыру үшін өзін-өзі және өзара бағалауды қамтитын формативті бағалау маңызды, өйткені ол баланың оқу процесін реттейді. Біз олардың ең тиімдісін бастауыш сынып оқушыларымен жұмыста қолдану үшін ұсынамыз (1 кесте).

1 кесте – Формативті бағалау түрлері

Жалпылау немесе сұрақтар үшін карта көрсеткіші	Мұғалім оқушыларға екі жағында да тапсырмалары бар карточкаларды таратады: 1-тарап: негізгі идеяларды материалдан (бөлім, тақырып) тізіп, оларды қорытындылаңыз. 2-тарап: материалдан (бөлім, тақырып) сізге әлі түсініксіз нәрсені анықтаңыз және сұрақтарыңызды тұжырымдаңыз.
Қол сигналдары	Мұғалім студенттерден материалды түсінгенін немесе түсінбегенін көрсететін сигналдарды көрсетуді сұрайды (мұғалім кез келген ұғымдарды, принциптерді, процесті және т.б. түсіндіріп жатқанда). Біріншіден, осы сигналдарды пайдалану туралы оқушылармен келісу керек: _____ түсінемін және түсіндіре аламын (бас бармақ көтеру). _____ әлі түсінбедім (бас бармақты жанына көрсету). _____ туралы толық сенімді емеспін (қолды бұлғау). Сигналдарды қарап болған соң мұғалім әр топтағы оқушылармен сөйлеседі. Алынған жауаптардың нәтижелері бойынша оқытушы қайта оқу, тақырыпты бекіту немесе бағдарлама бойынша материалды оқуды жалғастыру туралы шешім қабылдайды.
Бағдаршам	Әр оқушыда бағдаршамның үш түсті карточкалары бар. Мұғалім оқушылардан материалды түсінгенін немесе түсінбегенін көрсету үшін карталарын пайдалануды, содан кейін оқушылардан сұрақтарға жауап беруін сұрайды. Жасыл карталарды алған студенттер үшін (барлығы түсінді): Сіз не түсіндіңіз? Сары немесе қызыл карточкалары бар студенттер үшін: Нені түсінбедіңіз? Алынған жауаптардың нәтижелері бойынша оқытушы қайта оқу, тақырыпты бекіту немесе бағдарлама бойынша материалды оқуды жалғастыру туралы шешім қабылдайды.
Бір минуттық эссе	Бір минуттық эссе – мұғалімнің оқушыларға тақырыпта алған білімдері бойынша кері байланыс жасау үшін қолданатын әдіс. Бір минуттық эссе жазу үшін мұғалім келесі сұрақтарды қоя алады: Сіз бүгін оқыған ең маңызды нәрсе не? Сізге қандай сұрақтар түсініксіз болды? Оқу ортасы мен форматына байланысты бір минуттық эссе әртүрлі тәсілдермен қолданылуы мүмкін: Сабақ барысында: сабақ оқушылардың материалды біртіндеп меңгеруін қадағалайтын бірнеше кезеңдерге бөлінеді. Сабақ соңында оқушыларға келесі сабақта не істейтінін хабарлау керек.
Сөйлеу үлгілері (сөйлемдер)	Мұғалім студенттерге жауап құрастыруға көмектесетін сөйлеу үлгілерін (сөйлем, тұспал) береді. Мысалы: бұл _____ негізгі ой (принцип немесе процесс), себебі т.б.
Түсінудегі қателерін тексеру	Мұғалім оқушыларға әдейі идеялар, принциптер немесе процестер туралы қате түсініктер не болжауға болатын қате пікірлер береді. Содан кейін ол студенттерден айтылғанмен келісу немесе келіспеуін және өз көзқарасын түсіндіруді сұрайды.

Балалармен жеке әңгімелесу	Мұғалім оқушылардың түсіну деңгейін тексеру үшін жеке әңгімелеседі.
Үш минуттық үзіліс	Мұғалім оқушыларға үш минуттық үзіліс береді, бұл білім алушыларға сабақтың тұжырымдамалары, идеялары туралы ойлануға, оларды өткен материалмен, білімімен және тәжірибемен байланыстыруға, сонымен қатар түсініксіз жерлерді нақтылауға мүмкіндік береді. Мен..... деген көзқарасымды өзгерттім. Мен туралы көбірек білдім. Мен таң қалдым Мен ... сезіндім Мен түсіне алдым
Температураны өлшеу	Бұл әдіс оқушылардың тапсырманы дұрыс орындағанын анықтау үшін қолданылады. Ол үшін оқушылар әрекеттерін тоқтатады, мұғалім «Біз не істеп жатырмыз?» деген сұрақты қояды. Бұл сұраққа жауап беру арқылы оқушылар тапсырманы түсіну деңгейі немесе оны орындау процесі туралы ақпарат береді. Кейбір жағдайларда (жұптық немесе топтық жұмыс кезінде) мұғалім бір жұпқа немесе оқушылар тобына тапсырманы орындау процесін көрсетуді сұрайды. Басқа жұптар немесе топтар өздерінен талап етілетін нәрсені бақылайды.
Шағын тест	Шағын тесттер оқушылардың нақты білімдерін, дағдыларын, яғни нақты ақпарат пен белгілі бір материалды білуін бағалауға арналған. Бұл таңдауды талап ететін тесттер: ұсынылған жауаптар жиынтығынан; дұрыс/дұрыс емес жауаптан; немесе қысқа жауап жазу арқылы.
Тест үлгісі	Мұғалім әр оқушыға «А, В, С, D» әріптері бар карточканы береді және оқушыларға бір уақытта жауап беруін сұрайды, сондықтан дұрыс жауабы бар картаны жоғары көтеруі керек. Мұғалім оқушыларға 20 секунд ойлануға уақыт беріп, жауабын беруін сұрау керек. Мұғалім оқушылармен әртүрлі жауаптарды талқылайды және олардың таңдауларын түсіндіруді сұрайды. Жауаптар мұғалімге оқушылардың тақырыпты түсіну деңгейі мен сапасын анықтауға және тақырыпты түсіндіруді жалғастыру немесе басқа тақырыпқа көшу туралы шешім қабылдауға мүмкіндік береді.
Формативті тест	Мұғалім оқушыларды кездейсоқ шағын топтарға бөледі (әр топта 4-5 оқушы). Әрбір студент тест сұрақтары мен жауап парағын алады. Оқушыларға шағын топтарда тест сұрақтарын талқылауға уақыт беріледі. Талқылаудан кейін оқушылар жауап парағын өз бетінше толтырады. Әр оқушының ұпайы бөлек есептеледі. Оқушыларға топ мүшелерінің пікірімен келіспеуі мүмкіндігін ескертіп, дұрыс деп есептеген жауапты белгілеуі керектігін айту керек. Белгілі бір сұраққа жауапты талқылау кезінде топта консенсус (бір пікір) болуы талап етілмейді.
Күнделіктер/өзін-өзі бағалау журналдары	Өзін-өзі бағалау күнделіктері/журналдары мұғалім мен оқушының сабақ барысында алған білімдерін, іскерліктерін және дағдыларын, сондай-ақ осы білім, білік, дағдыларды қалай меңгергенін, олардың көлемін бағалай алатындай етіп жасалады. Күнделіктер мұғалімге оқушының үлгерім деңгейі туралы түсінік алуға және оқу процесін жақсарту үшін тиісті шаралар қабылдауға көмектеседі.
Формативті сауалнама	Бұл сабақта материалды немесе кез келген әрекет түрін таныстырғаннан кейін бірден өтетін тестілеу түрі. Мұғалім қосымша нақтылау сұрақтарын қояды: «Неге? Қалай?» - _____ қалай _____ қалай ұқсас немесе қандай айырмашылығы бар? - _____ қандай сипаттамалары (детальдары) бар? - _____ қалай көрсетіп, суреттей аламыз? - _____ негізгі идея, ұғым және мораль қандай? - _____ қандай идеялар мен мәліметтер қоса аласыз? - _____ қандай мысал келтіре аласыз? - _____ не дұрыс емес? - _____ қандай қорытынды жасай аласыз? - _____ қандай сұраққа жауап беруге тырысамыз? - Біз қандай мәселені шешуге тырысудамыз? - _____ не істеуді ұсынасыз? - Егер _____ болса не болар еді? - _____ қандай критерийлер бойынша бағалар едіңіз? - _____ растайтын қандай дәлелдер келтіре аласыз? - _____ қалай растауға немесе жоққа шығаруға болады?

	<p>- _____ көзқарасы тұрғысынан қалай қарастыруға болады?</p> <p>- _____ қандай балама нұсқаларды есте ұстаған жөн?</p> <p>- _____ қандай тәсілдерді немесе әдістерді қолдануға болады?</p>
Жаңа материалды игергенін тексеруге арналған жаттығу	<p>Мұғалім «Болжау», «Түсіндіру», «Қорытындылау» және «Бағалау» сөздері бар төрт ұяшықтан (шаршы) кесте жасайды. Жаңа материалды түсіндіріп болған соң, оқушылардан белгілі бір шаршыны таңдауды сұрайды. Бұл ретте мұғалім осылайша әрбір оқушы қарастырылатын тақырып бойынша орындауға қажетті тапсырма түрін таңдауының түсіндіреді. Содан кейін шаршының таңдауына байланысты мұғалім сұрақ қояды. Мысалы:</p> <p>1. Егер оқушылар «Қорытындылау» шаршысын таңдаса, мұғалім келесі тапсырманы бере алады: «Жаңа материалдан негізгі ойларды тізіп көрсетіңіз».</p> <p>2. Егер оқушылар «Түсіндіру» шаршысын таңдаса, мұғалім келесі сұрақты қоя алады: «Қарастырылған терминді (ұғымды) қалай түсінесіз?».</p>
Ішкі және сыртқы шеңбер	Оқушылар екі шеңбер құрайды: ішкі және сыртқы. Оқушылар бір-біріне қарама-қарсы тұрып, өтілген тақырып бойынша бір-біріне сұрақтар қояды. Сыртқы шеңбердегі оқушылар қозғалып, жаңа жұптар құрады және сол процессті жалғастырады.
Бір сөйлеммен қорытындылау	Оқушылардан «Кім? Не? Қайда? Қашан? Неліктен? Қалай?» деген сұрақтарға жауап беретін бір сөйлеммен тақырыпты қорытындылауды сұраңыз.
Бір сөзбен қорытындылау	Мұғалім оқушыларға «Тақырыпты неғұрлым дәл көрсететін сөзді таңдаңыз» тапсырмасын береді.
Жазбаша пікірлер (жазбаша кері байланыс)	Бағалаудың міндетті элементі кері байланысты қамтамасыз ету болып табылады. Оқушылардың жазба жұмыстарын тексеру кезінде мұғалім бағалау критерийлеріне және нәтижеге жету деңгейіне сәйкес түсініктемелер жасайды. Олар түсінікті және нұсқаулы болуы керек. Жазбаша жұмысты тексеру кезінде дұрыс (қызықты) бөліктерді бір түспен, ал өңдеуді қажет ететін жерлерді басқа түспен белгілеуге болады. Жазбаша жұмысқа түсініктемелерге ескертулер (не қосу керектігі жайлы), ұсыныстар немесе мысалдар қосуға болады.
Ауызша бағалау (ауызша кері байланыс)	Бағалаудың ең көп тараған түрі. Мұғалім оқушыны тапсырманы жақсы орындағаны үшін мақтайды және осылайша ауызша кері байланыс жасайды, оқушы материалды немесе ақпаратты сәтті меңгергенін түсіне алады. Мұғалім оқушыға жұмысындағы қателерді көрсетеді. Жұмысқа ешқандай баға қоймайды, бірақ оған ауызша баға беріледі. Нәтижесінде оқушы жақсы нәтижеге жету үшін не істеу керек екенін біле алады.
Өзін-өзі бағалау	Оқушылардың оқығаны туралы ақпаратты жинап, оны талдап, үлгерімі туралы қорытынды жасайтын процесс. Өзін-өзі бағалаудың алғышарты жұмысты бағалау критерийлерінің болуы, олармен студенттер тақырыпты оқудың басында және жұмысқа кіріспес бұрын таныс болуы керек.
Екі жұлдыз және бір тілек (өзара бағалау)	Оқушылардың шығармашылық жұмыстары мен әсселерін бағалау үшін қолданылады. Мұғалім сыныптасының жұмысын тексеруді ұсынады. Оқушылар бір-бірінің жұмысына пікір білдіргенде, жұмысты бағаламайды, екі жақсы тұсын – «Екі жұлдыз» және өңдеу керек бір жерін – «Тілек» деп бөліп, белгілейді.

Қатысушылар: Зерттеуге екі мектеп қатысты: «№95 жалпы білім беретін мектеп» коммуналдық мемлекеттік мекемесі (бұдан әрі КММ) (эксперименттік, 54 оқушы) және «№ 16 жалпы білім беретін мектеп» КММ (бақылау, 53 оқушы). Іріктеме 107 мектеп оқушысын құрады.

Зерттеуге негізделген негізгі әдіснамалық тәсілдер: жүйелік, тұлғалық, аксиологиялық және белсенділік. Бұл зерттеуде келесі зерттеу әдістері қолданылды: тестілеу, статистикалық талдау, бар ғылыми қағидаларды қорытындылау және эксперимент жүргізу. Формативті тәжірибеден кейін сынақ топтары арасында айырмашылықтардың бар-жоғын анықтау үшін біз Манн-Уитни U-тестін қолданамыз. Вилкоксон T-тестін пайдалана отырып, эксперименттік топта өзін-өзі бағалау деңгейлерінің өзгеруі бар-жоғын анықтауға қолданылды. Бастауыш мектеп оқушыларының өзін-өзі бағалауының жалпы деңгейі «Режим» математикалық мәні (деректер мәндерінің жиынында жиі кездесетін мән) көмегімен есептелді.

Келесі тәсілдер қолданылды: «Редакциялық кеңес», «Сөйлемді аяқта», «Білім пирамидасы» және дәстүрлі бағалау құралдары: «Бағдаршам», «Символдар», «Сиқырлы сызғыштар», «Нүктелер», т.б. Рефлексия әдістері де маңызды:

1. Сабағымыз (оқиға, ойын) аяқталды, мен айтқым келеді...

2. Сабақтағы жетістіктерім...
3. Сабақ мені қызықтырды...
4. Мен сабақта осы тапсырмаларды таңдадым, себебі...
5. Менің көңіл күйім
6. Жетістік баспалдағы.

Нәтижелер және талқылау. Эксперимент үш кезеңнен тұрды: айқындау, қалыптастыру және бақылау. Жоғарыда көрсетілгендей, бастауыш сынып оқушысының өзін-өзі бағалауы үш құрамдас бөліктен тұрады: когнитивтік, бағалаушылық және бихевиористік. Осының негізінде олардың көрсеткіштерін анықтап, деңгейлері бойынша таратамыз (2 кесте).

2 кесте – Бастауыш сынып балаларының өзін-өзі бағалау критерийлері, көрсеткіштері және деңгейлері

Критерийлер	Өзін-өзі бағалау деңгейлері		
	Төмен	Адекватты	Артық бағаланған
Когнитивті компонент	Өзін-өзі бағалау басқалардың пікіріне негізделген.	Терең және жан-жақты өзін-өзі бағалау, оның ішінде проблемалық формада.	Өзін-өзі бағалау эмоциялармен анықталады және проблемалық түрде қабылданбайды.
Бағалау компоненті	Оқшаулау, сақтық жағында. Өзіне деген теріс көзқарас, кемшілік комплексі.	Мінез-құлықты толық реттеу. Сынға сын-дарлы қатынас және өзін-өзі бағалауда басқалардың пікірінен тәуелсіздік.	Сынға немқұрайлылық, агрессивті мінез-құлық. Өз қабілеті мен мүмкіндіктерін асыра көрсету, өзіне шектен тыс сенімділік.
Бихевиористік компонент	Жетістік деңгейінен ұмтылу деңгейі төмен. Бастауыш сынып оқушылары үлгі бойынша өз бетінше жұмыс істеуді таңдайды.	Ұмтылу деңгейі жетістік деңгейіне сәйкес келеді. Бастауыш сынып оқушылары шығармашылық және эвристикалық тапсырмаларды таңдайды.	Жетістік деңгейінен ұмтылу деңгейі жоғары. Бастауыш сынып оқушылары реконструктивтік және вариативті тапсырмаларды таңдайды.

Авторлар құрастырған бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалау диагностикалық бағдарламасының критерийлері 3-кестеде келтірілген.

3 кесте – Бастауыш мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауының диагностикалық бағдарламасы

Критерийлер	Диагностикалық әдіс	Зерттеудің мақсаты және әдістің ерекшеліктері
Когнитивті компонент	Р.С.Немовтың «Мен қандаймын?» әдісі [10] (бұдан әрі 1)	Баланың өзін-өзі бағалау ерекшеліктерін (өзіне деген жалпы қатынасы ретінде) және баланың басқа адамдар оны қалай бағалайтыны туралы идеясын анықтау. 0-3 ұпай – өзін-өзі бағалаудың төмендігі 4-8 ұпай – адекватты өзін-өзі бағалау 9-10 ұпай – өзін-өзі бағалаудың жоғары болуы
Бағалау компоненті	Пирс Харристің «Балалардың өзін-өзі бағалау шкаласы» әдістемесі [11] (бұдан әрі 2)	Оқушының бағалау позициясын анықтау 1-деңгей – жоғары өзін-өзі бағалау 2,3-деңгей – адекватты өзін-өзі бағалау 4,5-деңгей – өзін-өзі бағалаудың төмендігі
Бихевиористік компонент	Талпыну деңгейін бағалау	Эксперименттік жағдайда студенттердің

	әдістемесі: Гербачевский сауалнамасы (бұдан әрі 3)	өзін-өзі бағалауы мен ұмтылу деңгейінің динамикасын анықтау. 3-9 ұпай – өзін-өзі бағалаудың төмендігі 10-16 ұпай – адекватты өзін-өзі бағалау 17-21 ұпай – өзін-өзі бағалаудың жоғары болуы
--	--	--

Балаларды өзін-өзі тануға қосу процесінде олар өздеріне, ішкі әлеміне деген қызығушылықты оятты және оқушыларға тиімді өмір сүруді, өз дамуының болашағын көру қабілетін қалыптастыруды қамтамасыз ететін жеке қасиеттер мен сипаттамаларды табуға көмектесті. Өзін-өзі тану әңгімелер, ойындар, тренингтер, оқушылардың жетістіктерінің көріністері, ашық сабақтар және оқушылардың академиялық және жеке жетістіктерін бағалау қабілетін көрсететін рефлексиялық эсселер арқылы жүзеге асырылды.

Оқушылардың өзін-өзі бағалау және рефлексиялық тәжірибесін қалыптастыру үшін келесі алгоритм қолданылды: бірінші қадам - оқушылардың оқытушының бағалау қызметін бақылау, оның барысында бағалау үшін негіз ретінде қолданылатын критерийлерге ерекше назар аударылады. Екінші қадам - оқушылардың өз құрдастарының қызметі мен нәтижелері туралы, сондай-ақ өз іс-әрекеттері туралы бағалау пікірлерін ұсыну, мұғалімнің осы әрекеттерді қадағалауы. Үшінші қадам - оқушылардың өз қызметін, мінез-құлқын, жеке қасиеттерін бағалау критерийлерін жасау қабілетін қалыптастыруға бағытталған. Төртінші қадам - өзін-өзі бағалаудың сыртқы мотивтерінен ішкі мотивтерге көшу туралы болжам, бұл балалардағы деңгейінің жоғарылауын көрсетті. Осы мақсатқа жету үшін біз өзін-өзі бағалауды, проблемалық-диалогтық қарым-қатынасты, сәттілік/сәтсіздік себептерін талдауды және т.б. әр қадаммен қалыптастыру алгоритмін жасауды қолдандық.

Зерттеудің анықтаушы кезеңінің қысқаша мазмұны 4-кестеде келтірілген.

4 кесте – Зерттеудің айқындаушы кезеңінің қорытындылары

№	Топтар	Бастауыш мектеп балаларының өзін-өзі бағалауының қалыптасу деңгейі					
		Төмен	%	Адекватты	%	Артық бағаланған	%
1	Бақылау	21	40	11	20	21	40
2	Эксперименттік	19	35	13	24	22	41

Қалыптастырушы экспериментті бастамас бұрын зерттеудің анықтаушы кезеңінің деректерін алғаннан кейін екі сынақ тобының да бастапқы деректері бірдей екендігін анықтаймыз, ол үшін Манн-Уитнидің U-тестісін қолданамыз. Біз екі гипотезаны тұжырымдаймыз: H_0 субъектілері - зерттеудің анықтаушы кезеңінде өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейінде ерекшеленбейді; H_1 -субъектілері зерттеудің анықтау кезеңінде өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейінде айырмашылықтарға ие. U_{emp} (1352) алынған эмпирикалық мәні $U_{crit} p \leq 0.01 = 1057$, $U_{crit} p \leq 0.05 = 1166$ мәнімен елеусіз аймақта орналасқан. Осылайша, H_0 гипотезасы расталды - сынақ топтары зерттеудің қалыптасу кезеңінің басында ерекшеленбейді. Нәтижелер зерттеудің бақылау кезеңінде эксперименттің одан әрі айқындығын көрсетеді.

Формативті эксперименттен кейін сынақ топтары арасында айырмашылықтар бар-жоғын қарастыру үшін біз Манн-Уитни U-тестін қайтадан қолданамыз. Біз екі гипотезаны тұжырымдаймыз: H_0 - субъектілер формативті эксперименттен кейін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейінде ерекшеленбейді; H_1 -субъектілер қалыптастырушы эксперименттен кейін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейінде айырмашылықтарға ие. U_{emp} (546.5) алынған эмпирикалық мәні $U_{crit} p \leq 0.01 = 1057$, $U_{crit} p \leq 0.05 = 1166$ мәнімен маңыздылық аймағында. Алынған нәтижелерді математикалық өңдеу H_1 гипотезасының расталғанын көрсетеді.

Бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын ынталандырудың педагогикалық шарттарын енгізгеніне қарамастан, эксперименттік топта өзін-өзі бағалауы төмен екі субъект қалды, педагогикалық эксперименттегі алғашқы тұжырым мен бақылау осы мектеп оқушыларының физиологиялық ерекшеліктерін көрсетеді және екеуінде де меланхолиялық темпераменттің басым түрі бар екендігін айқындайды. Бақылау тобында өзгерістер шамалы, өзін-өзі бағалаудың даму деңгейі бойынша позиция тек бір субъектіде 8 балл, 2-деңгей, 16 балл, сәйкесінше жоғарылатылғаннан адекваттыға дейін ауытқиды.

Зерттеудің бақылау кезеңінің нәтижелері 5-кестеде келтірілген.

5 кесте – Зерттеудің бақылау кезеңінің нәтижелері

№	Топтар	Бастауыш мектеп балаларының өзін-өзі бағалауының қалыптасу деңгейі					
		Төмен	%	Адекватты	%	Артық бағаланған	%
1	Бақылау	20	38	12	22	21	40
2	Эксперименттік	2	4	43	79	9	17

Эксперименттік топта өзін-өзі бағалау деңгейінің өзгеруі бар-жоғын анықтау үшін біз Уилкоксон Т-тестін қолданамыз. Біз екі гипотезаны тұжырымдаймыз: H_0 - эксперименттік топтың субъектілерінде қалыптастырушы эксперименттен кейін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейінде ешқандай айырмашылық жоқ; H_1 - эксперименттік топтың субъектілері қалыптастырушы эксперименттен кейін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейінде айырмашылықтарға ие. T_{emp} (91) алынған эмпирикалық мәні $T_{crit} p \leq 0.01 = 397$, $T_{crit} p \leq 0.05 = 466$ мәнімен маңыздылық аймағында. Осылайша, H_1 гипотезасы расталды - эксперименттік топтың субъектілері формативті эксперименттен кейін өзін-өзі бағалау деңгейлерінде айырмашылықтарға ие. Зерттеу нәтижелерінің математикалық өңдеуі эксперименттік топта ұсынылған педагогикалық шарттарды іске асырудың тиімділігін көрсетті.

Осылайша, формативті эксперимент жүргізілгеннен кейін эксперименттік топтың құрамында келесі педагогикалық шарттарды жүзеге асырылды: бастауыш сынып оқушыларын өзін-өзі тану процесіне қосу; олардың бағалау қызметіне және өзін-өзі бағалауға қатысуы; бастауыш сынып оқушыларының оқу қызметін критериалды бағалау кезінде біз бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалау деңгейінің келесі нәтижелерін алдық: төмен - 4 %; жоғары - 17 %; адекватты - 79 %. Эксперименттік топта нәтижелердің жақсы жаққа өзгеруінің сенімді динамикасы байқалады: төмен деңгей 31%-ға төмендеді, жоғары деңгей 24%-ға төмендеді, адекватты деңгей 55%-ға өсті. Бақылау тобында нәтижелер іс жүзінде өзгеріссіз қалды, тек 2%, яғни төмендетілген деңгей 38% құрады; жоғары деңгей 40% құрады; адекватты деңгей 22% құрады.

Зерттеудің белгіленген кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауының қалыптасу деңгейіне баға берілді. Зерттеудің формативті кезеңінде когнитивті, бағалау және бихевиористік компоненттерін жетілдіру үшін бірқатар педагогикалық шарттарды жүзеге асырылды. Бірінші педагогикалық шарт бастауыш сынып оқушысының өзін-өзі бағалауының когнитивті компонентінің деңгейін арттыруға бағытталған. Бұл студенттерді өзін-өзі тану процесіне қосу, олардың өзін-өзі бағалау қызметіне саналы мотивациясын қалыптастыруға бағытталған. Бұл педагогикалық шарт келесі қағидағтар арқылы іске асырылатын ықпал етуші тәсілге негізделді: баланы сол қалпында қабылдау; оқушылардың дамуы үшін қауіпсіз кеңістік құру; қателіктердің алдын алу және көмек көрсету; оқуға деген ұмтылысты ынталандыру және оқу міндеттерін шешу кезінде іс-әрекет еркіндігін таңдауды қамтамасыз ету принципі.

Г.Глотова мен А. Вильгельм де бірдей пікірді ұстанады. Олар бастауыш мектеп жасында өзін-өзі бағалау оқытудың әсерінен қалыптасатынын және көбінесе мұғалімнің бағалауына байланысты екенін зерттеді. Ч.Блоджетт және Дж. Д.Ланиган өзін-өзі бағалау мен бастауыш

сынып оқушыларының оқу және танымдық іс-әрекетте қалыптасу деңгейі арасында байланысты орнатты. Өз кезегінде, А.Н. Клюгер және т. б. өзін-өзі бағалауды қалыптастыруда субъект өзін-өзі бағалау кезінде сүйенетін негіздер ерекше маңызды екендігін дәлелденді, өйткені олар өзін-өзі реттеу механизмі ретінде өзін-өзі бағалаудың сенімділік деңгейін анықтайды.

Екінші педагогикалық шарт бастауыш сынып оқушысының өзін-өзі бағалауының баға беру компонентінің деңгейін арттыруға бағытталған. Бұл оқушылардың өзін-өзі бағалауға және рефлексиялық әрекеттерге біртіндеп қатысуын қамтиды. Бұл жағдайдың негізінде келесі принциптерді қолдана отырып жүзеге асырылатын рефлексиялық тәсіл жатыр: олардың әрекеттерін жүйелі түрде талдау, интроспекция және өз-өзіне рефлексия; олардың эмоционалды және ерікті потенциалын жұмылдыру және басқару. Үшінші педагогикалық шарт өзін-өзі бағалаудың мінез-құлық компонентін арттыруға бағытталған. Ол критериалды бағалау технологиясын сабақтарда белсенді қолдануға көзделген [14, 15].

Г.А.Маго және т.б. өзін-өзі бағалауды бастауыш сынып оқушысының табысты әрекетінің шарты ретінде зерттейді. Зерттеуші өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігін түзетуге болатындығын эксперименталды түрде дәлелдеді. К. Дрисколл мен М. Картер өзін-өзі бағалаудың дұрыс қалыптасуы жеке тұлғаның дамуының маңызды факторларының бірі екенін атап өтті. Т.Ж. Линннің және басқалардың пікірінше, өзін-өзі бағалау деңгейі басқа адамдармен қарым-қатынасқа, жеке тұлғаның белсенділігіне, оның ұжымға қатысуына, өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысына байланысты. Л.П. Дэйль және басқалар өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігі көбінесе әртүрлі психосоматикалық және невротикалық аурулардың себебі болып табылады деп есептейді. Бастауыш мектеп жасындағы балаларда бақылау мен өзін-өзі бағалауды қалыптастыру қажеттілігі күмән тудырмайды. К. Вуд және басқалар бастауыш сынып оқушылары үнемі өзін-өзі бақылау қажеттілігін неғұрлым ерте түсінсе, соғұрлым жақсы болатынын хабарлады.

Қорытынды. Зерттеу барысында өзін-өзі бағалау компоненттерінің (когнитивтік, бағалау және бихевиористік) деңгейін арттыруға ықпал ететін үш педагогикалық шарт тексерілді, атап айтқанда: бастауыш сынып оқушыларын өзін-өзі тану процесіне қосу; студенттерді өзін-өзі бағалауға және рефлексиялық процеске бірте-бірте тарту; бастауыш сынып оқушыларының критериалды бағалауға қатысуы. Эксперименттік жұмыстар мен математикалық деректерді өңдеу нәтижелері осы шарттардың тиімділігін көрсетті. U_{emp} (546.5) алынған эмпирикалық мәні $U_{crit} p \leq 0.01 = 1057$, $U_{crit} p \leq 0.05 = 1166$ мәнімен маңыздылық аймағында. Сонымен, алынған нәтижелерді математикалық өңдеуі H_1 гипотезасының расталғанын көрсетеді. T_{emp} (91) алынған эмпирикалық мәні $T_{crit} p \leq 0.01 = 397$, $T_{crit} p \leq 0.05 = 466$ мәнімен маңыздылық аймағында. Осылайша, H_1 гипотезасы расталды – эксперименттік топтың субъектілерінде қалыптастырушы эксперименттен кейін өзін-өзі бағалау деңгейлерінде оң өзгерістер байқалады. Біздің ойымызша, бұл диагностикалық бағдарламаның критерийлерін дұрыс таңдаумен, сондай-ақ зерттеу алгоритмін сауатты құрылуымен байланысты.

Зерттеу нәтижелерін математикалық өңдеу эксперименттік топта ұсынылған педагогикалық шарттарды іске асырудың тиімділігін көрсетті. Бұл зерттеу бастауыш мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауын қалыптастыру мәселесінің толық амалын ұсынбайды, тек оны шешудің бір ғана нұсқасын ұсынады. Жинақталған теориялық және практикалық материал даму мен нақтылауды қажет етеді. Қосымша білім беру немесе білім беру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын қалыптастырудың балама әдістері мен технологияларын іздеу ерекше қызығушылық тудырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Calafell M.N., Carnicer J.G. Self-esteem in Alumnat de Primaria, from the instrumental ensemble practice // *Artseduca*. 2019. № 24. P. 15-24. DOI: <https://doi.org/10.6035/2019.24.2>

2. Померанцева Т.А. Основные компоненты социализации и индивидуализации младшие школьники в современном социокультурном обществе // Вестник Мининского университета. 2018. Т. 6, № 3. С. 8.
3. Илалтдинова Е.Ю., Фролова С.В., Лебедева И.В. Лучшие качества великих учителей: национальные и универсальные // Достижения в области интеллектуальных систем и вычислительной техники. 2018. № 677. С. 44-52. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67843-66>
4. Маркова С.М., Седых Е.П., Цыплакова С.А., Полунин В.Ю. Перспективные направления развития профессиональной педагогики как науки // Достижения в области интеллектуальных систем и информатика. 2018. № 622. С. 129-135. Министерство образования: https://doi.org/10.1007/978-3-319-75383-6_17
5. Moghaddam M.F., Validad A., Rakhshani T., Assareh M. Child self-esteem and different parenting styles of mothers: A cross-sectional study // Archives of Psychiatry and Psychotherapy. 2017. № 19 (1). P. 34-42. DOI: <https://doi.org/10.12740/APP/68160>
6. Wu X.Y., Han L.H., Zhang J.H., Luo S., Hu J.W., Sun K. The influence of physical activity, sedentary behavior on health-related quality of life among the general population of children and adolescents: A systematic review // PLoS ONE. 2017. № 12 (11). Article number e0187668. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187668>
7. Raknes S., Pallesen S., Himle J. A., Bjaastad J.F., Wergeland G. J., Hoffart A., Dyregrov K., Haugland B. S. M. Quality of life in anxious adolescents // Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health. 2017. № 11 (1). Article number 33. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13034-017-0173-4>
8. Буренкова О.В., Подтуркин А.А. Объективная оценка темперамента у темпераментно уязвимых детей: роль в исследованиях уровня их стресса // Новые направления для развитие детей и подростков. 2020. № 169. С. 97-115. Министерство здравоохранения: <https://doi.org/10.1002/cad.20330>
9. Колубинский Д., Марино С., Никчевич А., Спада М. Метакогнитивная модель самооценки // Журнал аффективных расстройств. 2019. № 256. С. 42-53. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.05.050>
10. Немов Р.С. Психология: книга 3: учебник для старшеклассников. пед. читать. учреждения. Кн. 3: Психодиагностика. 3-е изд. Москва: ВЛАДОС, 1999. 640 С.
11. Березин С.В., Лусецкий К.С. Технология формирования социальных навыков: методическое пособие для психологов и социальных педагогов. Самара: ИТУ, 1999. с. 224.
12. Meland E., Breidablik H. J., Thuen F., Samdal G. B. How body concerns, body mass, self-rated health and self-esteem are mutually impacted in early adolescence: A longitudinal cohort study // BMC Public Health. 2021. № 21. Article number 496. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10553-x>
13. Yaratan H., Yucesoylu R. Self-esteem, self-concept, self-talk and significant others' statements in fifth grade students: Differences according to gender and school type // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2010. № 2 (2). P. 3506-3518. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.543>
14. Coluccia A., Ferretti F., Fagiolini A., Pozza A. Quality of life in children and adolescents with obsessive-compulsive disorder: A systematic review and meta-analysis // Neuropsychiatric Disease and Treatment. 2017. № 13. P. 597-608. DOI: <https://doi.org/10.2147/NDT.S122306>
15. Syzdykbayeva A.D., Bainazarova T.B., Aitzhanova E.N. Formation of research competence of the future elementary school teachers - in the process of professional training// International Education Studies. 2015. № 8 (4). P. 200-209.
16. Khan N., Kolumbayeva Sh., Karsybayeva R., Nabuova R., Syzdykbayeva A. Evaluation of the program effectiveness of research competence development in prospective elementary school teachers // International Journal of Environmental and Science Education (IJESE). 2016. № 11 (18). P. 12299-12316.
17. Khan N., Syzdykbayeva A., Kinzhibaeva F., Demesheva G., Abilova O. Organization of teaching practice of future primary school teachers in the context of dual training system: Kazakhstan experience // International Journal of Educational Management. 2018. № 32 (5). P. 942-954.
18. Wang Y., Huebner E.S., Tian L. Parent-child cohesion, self-esteem, and academic achievement: The longitudinal relations among elementary school students // Learning and Instruction. 2021. № 73. Article number 101467. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2021.101467>
19. Kim K.M., Kim H., Kim D., Kim J.-W. The analysis of network structure among the depressive symptoms in a clinical sample of children and adolescents // Asian Journal of Psychiatry. 2021. № 62. Article number 102748. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2021.102748>
20. Lyyra N., Thorsteinsson E.B., Eriksson C., Madsen K.R., Tolvanen A., Lofstedt P., Valimaa R. The association between loneliness, mental well-being, and self-esteem among adolescents in four Nordic countries // International Journal of Environmental Research and Public Health. 2021. № 18 (142). Article number 7405. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18147405>

References:

1. Calafell M.N., Carnicer J. G. Self-esteem in Alumnat de Primaria, from the instrumental ensemble practice // Artseduca. 2019. № 24. P. 15-24. DOI: <https://doi.org/10.6035/2019.24.2>

2. Pomeranceva T.A. *Osnovnye komponenty socializacii i individualizacii mladshie shkol'niki v sovremennom sociokul'turnom obshchestve* // *Vestnik Mininskogo universitet*. 2018. T. 6, № 3. S. 8.
3. Ilaltdinova E.YU., Frolova S.V., Lebedeva I.V. *Luchshie kachestva velikih uchitelej: nacional'nye i universal'nye* // *Dostizheniya v oblasti intellektual'nyh sistem i vychislitel'noj tekhniki*. 2018. № 677. S. 44-52. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67843-66>
4. Markova S.M., Sedyh E.P., Cyplakova S.A., Polunin V. YU. *Perspektivnye napravleniya razvitiya professional'noj pedagogiki kak nauki* // *Dostizheniya v oblasti intellektual'nyh sistem i informatika*. 2018. № 622. S. 129-135. *Ministerstvo obrazovaniya*: https://doi.org/10.1007/978-3-319-75383-6_17
5. Moghaddam M.F., Validad A., Rakhshani T., Assareh M. *Child self-esteem and different parenting styles of mothers: A cross-sectional study* // *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*. 2017. № 19 (1). P. 34-42. <https://doi.org/10.12740/APP/68160>
6. Wu X.Y., Han L.H., Zhang J.H., Luo S., Hu J. W., Sun K. *The influence of physical activity, sedentary behavior on health-related quality of life among the general population of children and adolescents: A systematic review* // *PLoS ONE*. 2017. №12 (11). Article number e0187668. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187668>
7. Raknes S., Pallesen S., Himle J. A., Bjaastad J. F., Wergeland G. J., Hoffart A., Dyregrov K., Haugland B. S. M. *Quality of life in anxious adolescents* // *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. 2017. № 11 (1). Article number 33. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13034-017-0173-4>
8. Burenkova O.V., Podturkin A.A. *Ob'ektivnaya ocenka temperamenta u temperamentno uyazvimykh detej: rol' v issledovaniyah urovnya ih stressa* // *Novye napravleniya dlya razvitiya detej i podrostkov*. 2020. № 169. S. 97-115. *Ministerstvo zdravooxraneniya*: <https://doi.org/10.1002/cad.20330>
9. Kolubinskij D., Marino S., Nikhevich A., Spada M. *Metakognitivnaya model' samoocenki* // *ZHurnal affektivnyh rasstrojstv*. 2019. № 256. S. 42-53. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.05.050>
10. Nemov R.S. *Psihologiya: kniga 3: uchebnik dlya starsheklassnikov. ped. chitat'. uchrezhdeniya*. Kn. 3: *Psihodiagnostika*. 3-e izd. Moskva: VLADOS, 1999. 640 S.
11. Berezin S.V., Liseckij K. S. *Tekhnologiya formirovaniya social'nyh navykov: metodicheskoe posobie dlya psihologov i social'nyh pedagogov*. Samara: ITU, 1999. s. 224.
12. Meland E., Breidablik H.J., Thuen F., Samdal G.B. *How body concerns, body mass, self-rated health and self-esteem are mutually impacted in early adolescence: A longitudinal cohort study* // *BMC Public Health*. 2021. № 21. Article number 496. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10553-x>
13. Yaratan H., Yucesoylu R. *Self-esteem, self-concept, self-talk and significant others' statements in fifth grade students: Differences according to gender and school type* // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2010. № 2 (2). P. 3506-3518. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.543>
14. Coluccia A., Ferretti F., Fagiolini A., Pozza A. *Quality of life in children and adolescents with obsessive-compulsive disorder: A systematic review and meta-analysis* // *Neuropsychiatric Disease and Treatment*. 2017. № 13. P. 597-608. <https://doi.org/10.2147/NDT.S122306>
15. Syzdykbayeva A.D., Bainazarova T.B., Aitzhanova E.N. *Formation of research competence of the future elementary school teachers - in the process of professional training*// *International Education Studies*. 2015. № 8 (4). P. 200-209.
16. Khan N., Kolumbayeva Sh., Karsybayeva R., Nabuova R., Syzdykbayeva A. *Evaluation of the program effectiveness of research competence development in prospective elementary school teachers* // *International Journal of Environmental and Science Education (IJESE)*. 2016. № 11 (18). P. 12299-12316.
17. Khan N., Syzdykbayeva A., Kinzhibaeva F., Demesheva G., Abilova O. *Organization of teaching practice of future primary school teachers in the context of dual training system: Kazakhstan experience* // *International Journal of Educational Management*. 2018. № 32 (5). P. 942-954.
18. Wang Y., Huebner E.S., Tian L. *Parent-child cohesion, self-esteem, and academic achievement: The longitudinal relations among elementary school students* // *Learning and Instruction*. 2021. № 73. Article number 101467. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.l.2021.101467>
19. Kim K.M., Kim H., Kim D., Kim J.-W. *The analysis of network structure among the depressive symptoms in a clinical sample of children and adolescents* // *Asian Journal of Psychiatry*. 2021. № 62. Article number 102748. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2021.102748>
20. Lyyra N., Thorsteinsson E. B., Eriksson C., Madsen K. R., Tolvanen A., Lofstedt P., Valimaa R. *The association between loneliness, mental well-being, and self-esteem among adolescents in four Nordic countries* // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. № 18 (142). Article number 7405. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18147405>